

JAHORINAI FENYŐ

N É M E T H I S T V Á N

Ez a két szál fenyő maradt meg abból az ötszázból, amit ötvenhárom késő őszén a Jahorináról hazahoztam. Hogy kerültem én oda, én, a volt kulákszövetkezet elnöke, a vörös szekértoló ebből az annyiszor megtaposott síki világból? Hosszú mese. És kit érdekel ma már. Ha néha itthon szóba kerülnek azok az idők, az unokáim csak nevetnek rajta. El se hiszik a felét se. El se tudják hinni. De nekem azok az idők itt vannak a csontjaimban, visszatérnek álmaimban, különösen az az első éjféli sorakozó fönt, a Jahorinán.

... Hivatalosan katonai szolgálatra rántottak be, szabályos katonai behívót kaptunk, katonai alakulathoz is kerültünk, de rögtön mindenki előtt világos volt, hogy mi nem katonák vagyunk, nem is öltöztettek föl bennünket, nem kaptunk egyenruhát, még csak a látszat kedvéért katonasipkát se a fejünkre, természetesen fegyvert se kaptunk, hanem ásót, lapátot, csákányt és még le se érkezünk verni magunkról az út porát, kivezényelték a századot egy rettenetes hegyoldalba utat építeni. Voltak köztünk sánták, félszeműek, öregek, még hetvenévesek is, és ezek is szabályos katonai behívóval.

A bánásmódra különösebben nem panaszkodhattunk, levelet írhattunk haza, levelet, csomagot kaphattunk hazulról, ilyen szempontból szabályos katonák voltunk, még szabályos tábori postaszámunk is volt. Egész nap robbantottuk a követ, építettük az utat, nem mi voltunk ott az első transzport, öreg fabarakkok álltak az erdő szélén meg egy temető azoknak a sírhantjaival, akik itt dobták el a kanalat. Nem értettük és nem is magyarázta meg soha senki, mért nem lehetett innen a halottakat hazaszállítani a hozzátartozóknak.

A koszt olyan volt, amilyen abban az időben és egy olyan komisz tábori munkán lehetett. Ebédre kaptunk gerslit kenyérrrel, va-

csorára kenyeret gerslivel. A bab ünnepi lakomának számított. Nem volt nagy a választék, de ebből a kevésből legalább mindig elegendőt kaptunk. Mindig mindenki megtölthette a bendőjét. Legalábbis többször igen, mint nem.

Lassan rájöttünk, hogy mindnyájan ugyanazért vagyunk itt. Én alighanem azért, mert amikor odahaza fölöslatták a gépállomásokat, Juricsik Ferivel fölmondatták: a gépállomásokra a szocializmusnak többé nincs szüksége. Néhány évvel ezelőtt ugyancsak vele mondatták ki: szocializmus nem lehet meg gépállomások nélkül. Nem állhattam meg, megkérdeztem: mért nem az igazat mondod, Feri? Mért nem azt mondjátok, ami a való: fölöslatjuk a gépállomásokat, mert tönkretettük őket!

Összecsaptunk. Tudnivaló, hangoztatta Juricsik Feri, kik tettek tönkre a gépállomásokat. Az olyanok, akik mindig belülről bomlasztják a szocializmust. Az Erős Fábik meg a tanítványaik!

Eddig nem is sejtettem, hogy nekem, mint valaha Krisztus urunknak, tanítványaim vannak. Soha senkit se oktattam, nem gyűjtöttem magam köré embereket, még akkor se, amikor a Kosuthot, az úgynevezett kulákszövetkezetet megalakítottuk. Csak annyit mondtam a földszomszédomnak, Nagy Pálnak: ezzel a beszolgáltatással, csak a vak nem látja, teljesen tönkretesznek bennünket; hamarosan oda jutunk, hogy rimánkodni, esedezni, könyörögni fogunk nekik: vegyenek föl bennünket a szövetkezetbe, ha nem akarjátok, hogy éhen pusztuljunk. Csakhogy kinek köllünk majd teljesen lemeztelenedve, üres kézzel? Most még maradt valamink: a földünk, igavonó barmaink. Most kéne jelentkezni.

Ezt mondtam Nagy Pálnak, semmi többet. Meghallgatott, de nem szólt semmit. Mit is mondhatott volna. Ugyanaz a cipő szorította őt is, ami engemet. De három napra rá jön, és mondja: beszélt bent a faluban a gazdákkal. Nagy Gáspárral, Varga Ábellel, Vörös Jóskaival. Beszélgetett néhányukkal. Beszélgetett a szállásiakkal is, a Fodorokkal, a Szókékkal. Arról, amit valamelyik nap említettem neki. Mind azt mondta, ne könyörögjünk mi senkinek, alakítsunk mi magunk szövetkezetet, csak arra ügyeljünk, de nagyon, hogy az a mi szövetkezetünk legyen. Hogy ne olyan vezető tegyenek a nyakukba, akit ők akarnak. Ne csak a keze-lába, a feje is legyen a mienk. Vagyis benne vagyunk, ha te elvállalod a vezetést.

No ezt jól kisütötték, gondoltam magamban. Illetve nem gondoltam semmit, annyira váratlanul ért Nagy Pál ajánlata. Mintha

fejbe kólintottak volna. Nem azért mondtam a süketnek azt, amit mondtam, hogy mi, gazdák alakítsunk egy külön szövetkezetet, mert én elnökösködni szeretnék ott. Én a meglevő szövetkezetbe is hajlandó vagyok belépni, csak vége szakadjon egyszer már ennek a pokoljárásnak. De most meg vagyok lőve, be vagyok kerítve. Nagy Pál várja a válaszomat.

Azt mondtam neki: gyere vissza holnap, ez olyan dolog, amire aludni köll egyet. Jó, mondta Nagy Pál. De figyelmeztetek, mondta, hogy egy szem búzáért nem nyitunk zsákot!

Mit akart ezzel mondani? Nagy Pált én sose kedveltem különösebben. Rendetlen ember volt örök életében. Úgy gondolom ma is, hogy aki a saját udvarában nem tud rendet tartani, az a fejében se tud. Nagy Pálnak mindig mindegy volt, mit eszik, miben jár, hol hál, csak ha a vagyon gyarapodik. De most, amióta így megszorítottak bennünket, amikor a legnyakasabb gazdák is máról holnapra összedőltek, ő valahogy ráncba szedte magát. Azóta nem győzöm bámulni Nagy Pált.

Lám, már oda jutottunk, hogy ő figyelmeztet. Egy szem búzáért nem nyitunk zsákot! Ki vagy te, Nagy Pál?

Nem ezt köllött megfejtennem, hanem a holnapra ígért válaszon gondolkodnom. Nem is hunytam le a szememet azon az éjszakán.

Tudtam, hogy engemet a gazdatársak kimondottan nem kedvelnek. Régen azért nem voltam nekik jó, mert én a bérest sohasé szolgálként kezeltem, hanem úgy vettem, mint segítőtársat. Mielőtt fölfogadtam volna valakit, megkérdeztem: mit kérsz? Ilyesmi eddig itt, ezen a tájon, a Csíkér partján nem fordult elő. Mert nem a disznó mondja meg, mikor lesz a vágás, hanem a böllér. Ha fordítva lenne, a világ kifordulna tengelyéből. Erős Fábi, úgy látszik, épp azt akarja. A cselédétől, amióta világ a világ, még senki se kérdezte, hogy mennyit akarsz, nem is ezért állt ki az emberpiacra... Szóval, ezt nem vehette be a begyük. Meg azt se, hogy a béres egy földél alatt lakott, egy asztalnál evett velem. Persze, csakis azok, az olyanok, akik megbecsülték magukat. Akik vállalták és elvégezték azt, amiben megegyeztünk. Mert föltétele is volt annak, hogy megadtam a béresnek azt, amit kért. A mindig tisztességesen elvégzett munka volt a föltétel.

Ennyi elegendő volt, hogy a gazdatársak, kevés kivétellel, vörösnek tartsanak. Akik annak idején így duzzogtak (akadt, aki meg is fenyegedett!), azok most vörös szekértolónak tartanak, mert

azokkal állok szóba, akik már a bőrünket is lenyúzzák. No, de egy kulákszövetkezet megalakításánál épp kapóra jönne nekünk egy ilyen vörös szekértoló.

Elhatároztam azon az éjszakán, hogy nem vállalom, Nagy Pál figyelmeztetése ellenére sem, az esetleges elnökséget. Csakhogy másnap reggel nem Nagy Pál jött a válaszáért, hanem a testvérbátyja, Nagy Gáspár, Lódi Sándor és Fodor Máté, egy teljes deputáció, mind tiszta fejű, tekintélyes gazdák, és ők ültek le velem meghányi-vetni a teendőket. Ne látszatszövetkezetet csináljunk, ahová bemenekülünk, mint a megriasztott vadak, hanem adjuk össze maradék erőnket, tehetségünket, és próbáljunk meg dolgozni úgy, ahogy lehet. Ez a beszéd tetszett nekem.

Így alakult meg Csikéren a Kossuth termelőszövetkezet, amit rögtön megalakulása után nem hivatalosan, de úgy általában és egyszerűen csak kulákszövetkezetnek tituláltak.

Egy évig voltam az elnöke. Hivatalosan. Mert nemsokára oda-rendeltek mellém egy nem hivatalos elnököt is, vagy csak ellenőrt, valami bizalmifélet, komisszárt, nem is tudom, minek nevezem, de semmi ember volt, az szentöltesség.

Hogy került erre sor?

Úgy, hogy megalakulásunk után nemcsak szabályos pecsétünk meg vezetőségünk volt, hanem mi is csakhamar kaptunk „védszentet”, ahogy magunk közt neveztuk a védnökséget. A parasztszövetkezetek védnökségét a „fejlettebb öntudattal rendelkező” városi üzemek és intézmények vállalták, gondolom, nem saját akaratukból, a munkás-paraszt szövetség elmélyítése érdekében, hanem, gondolom, felsőbb utasításra, mert, gondolom, valaki kitalálta, hogy a tudatlan parasztokat ajnározni köll, mégpedig a fejlettebb gondolkodású munkásoknak és városi dolgozóknak. A Kossuth védnökségét a járás cipészszövetkezte vállalta magára. Vagyis egy suszteráj. Minehhez nagyon komoly arcot kölött vágnunk. Mint általában mindenhez, ami fölülről jött. Ünnepelesen megköszöntük a cipőipari dolgozók áldozatkészségét, s úgy köllött viselkednünk, mintha hálával tartoznánk nekik. Meglátogattak bennünket, mi is őket, de a szót mindig ők vitték, akkor is, ha vendégek voltak, meg akkor is, ha vendéglátók. Így is volt ez talán rendjén: ők voltak miértünk, nem pedig fordítva. Azért voltak, hogy tisztánlátásukkal előbbre lendítsék a mezőgazdaságot. Innunk köllött a szavukat. Nagyokat bólogatni rájuk. Arra, ahogy csokorba fogott csirizes ujjhegyükkel a mélyszántás előnyeit magyarázták ne-

künk, akik a barázdákban születünk és nőttünk föl, de éppen ezért nem láhattunk messzebbre az orrunknál. Azt mondják, az egyház képmutató. Lehet, hogy az, magam is vallásos ember vagyok, nem láthatom tisztán a dolgokat. De azt állíthatom, hogy akkora képmutatást, amekkora „védszentjeink” és köztünk volt, még sehol se tapasztaltam. Mindnyájan tudtuk ezt, mégis úgy viselkedtünk, mintha szent meggyőződésünk szerint cselekednénk. Talán maguknak a susztereknek volt a legkényelmetlenebb: komolyan, komoly arccal, a teljes meggyőződést mutatva magyarázgatni nekünk, parasztnak, a korszerű mezőgazdasági termelés mibenlétét. Csak azért nem származott az egészből nagyobb baj, mert meghallgattuk ugyan őket, megtanultunk lelkesen bólogatni is, de a munkát továbbra is a legjobb belátásunk szerint folytattuk.

Egy vasárnap délelőtt védszentjeink váratlanul, előzetes bejelentés nélkül toppantak be. A szövetkezet portáján egyedül az őr tartózkodott. Elszaladt a legközelebb lakó vezetőségi taghoz, ő aztán egykettőre összerántotta a vezetőséget. Csak engemet nem találtak otthon. „Hol lehet Erős elvtárs?” Valaki a mieink közül elkottyantotta magát: „Vasárnap van? Hát a kismisén!” A suszterek azt hitték, hogy tréfának szánta az illető, nevettek is rajta, de csakhamar kiderült, hogy Erős Fábi elvtárs, a Kossuth elnöke csakugyan a kismisén van.

Örök életemben naiv ember voltam, hiába pofozott, rugdosott az élet, máig az maradtam. Nem tudtam megtanulni a taktizálást, nem tudtam belemenni a spekulációkba, a magam erejéből meggazdagodni nem tudtam, a másokéból meg nem akartam. Ez vagyok, Erős Fábián vagyok, akinek így jó vagyok, jó vagyok, akinek nem, hát le is út, föl is út. Meg se fordult a fejemben, még álmomban se, hogy én, míg a Kossuth élén állok, hátat fordítok az egyháznak.

Így aztán az egész járásban, de meglehet, hogy az egész tartományban Erős Fábi volt az egyetlen szövetkezeti elnök, aki ezen a posztján is éppúgy eljárógatott a templomba, mint azelőtt. Nem csendes tüntetésként. Úgy gondoltam, nem ártok vele senkinek. Pedig dehogy is nem! Fura magatartással, viselkedéssel kompromittálom a többi tisztességes szövetkezeti elnököt. Ezt annyiszor elmondták nekem, százszor, hogy végül már magam is kételkedni kezdtem magamban.

Mert itt a faluban még csak szemet hunytak volna, és szemet is hunytak az én templomba való járásom fölött — „nagyon jól

tudjuk mi, ki az az Erős Fábi!” —, de a védnökségünket vállaló cipészszövetkezet nem hagyhatta ennyiben a dolgot. Miért vállalta volna a védnökséget, ha az elnök ekkora baklövését csak úgy elmismásolják? Mi legyen most már a teendő? Ejnye, ejnye; ekkora blamázt! Sőt szégyent. Mosni kezdték a fejemet. Nem a suszterok, a csikéri atyamesterek. Pedig ők nem most tudták meg, hogy templomba járó vagyok. Csakhogy felülről eddig nem szólt rájuk senki. Most meg rájuk szóltak.

Hát akkor mi legyen velem? Föl nem akaszthattak, nincs semmi bűnöm, csak az, hogy szövetkezeti elnök létemre eljárhatok a templomba. Nagy nehezen megállapodtak abban, hogy ezt a gazdasági évet még vezessem végig, de addig is mellém helyeznek egy bizalmi embert, persze, nem rendőrnek, mondták ők, nem komisszárnak, inkább segítőtársnak, aki majd eligazít engemet kényesebb ügyekben.

Ispán Anta'nak hívták a segítőtársamat. A segítsége annyiból állt, hogy amikor elnököltem, ott ült mellettem, vagy ha valamiért behívtak a járásba, jött velem. Ismertem még a régi világból. Én sohase számoltam el napidíjat, útiköltséget. Ha szép volt az idő, fölültem a biciklire, és bekarikáztam. Lovat, kocsit csak akkor kértem, ha esett. De nem úgy, hogy kocsist is. Tudtam én a lovakat hajtani, minék ültettek volna mellém külön kocsist. Mások ezt nem így csinálják, mondogatták sokszor. Tudom, látom. Én így csinálom, ez is a munkámhoz tartozik, és hogy számolhatnék el napidíjat, amikor arra a napra is jár a munkaegységem, amikor a járásba rendelnek. Különösen nem tetszett ez Ispán Antalnak. Meg is mondta. Márpedig, testvér, amíg te mellettem komisszárkodsz, ez így lesz. Ha én nem számolok el napidíjat, te se fogsz. És ha én be tudok menni a központba biciklin, akkor nyomjad te is a pedált! Nagyon prüszkölt a koma, de nem tehetett semmit. Egyszer, tréfából meg is mondtam neki: nézd, Antal, te párttag vagy, én nem vagyok az, neked kéne lefognod a kezemet, ha azt látnád, hogy herdálom a szövetkezet vagyónát. Mégis arra biztatsz, hogy pénzt vegyünk föl olyanért, amiért nem dolgoztunk meg. „Maga Fábi bácsi engem baszogat!” — ennyit tudott mondani. Ennél sokkal többet máskor se. Nem tudom, a nevét le tudta-e írni tisztességesen. Pedig azért ültették a nyakamra, hogy figyelje: mondok-e valahol valamit a rendszer ellen... Egyszer azt mondtam neki: a te őseid, Antal, valamikor módos emberek lehettek. „Miből gondolja, Fábi bácsi?” Abból, hogy nem hiába hívnak

ispánnak. „Nem botosispánt akart maga mondani?” Nem én. Nem-csak botosispánok voltak valamikor, hanem egész megyéket kormányzó főispánok is... Elgondolkodott. „Maga, Fábi bácsi, már megint baszogat!”

Hát ő volt az én megfigyelőm. Amikor befejeztük a gazdasági évet — nem dicsekvésképpen: de jó eredménnyel — és megszüntem elnöke lenni a Kossuthnak, az én Ispán Antalomat is más beosztásba helyezték. Most is valami teddide-teddodának. Később teljesen elzüllött. Ivott, talán sohase józanodott ki teljesen. Éjszakánként fölördítózta a falut. Járt a sötét utcákat, és a legfőbb vezetőséget éltette.

Én meg elmentem traktoristának. Azt mondták a szövetkezet vezetőségében, és ezt az új elnök is támogatta, hogy csinálnak nekem bent az irodán egy ülőmunkát, tudok számolni, jártam polgárba, hát, a könyvelőségen csak akad a számomra valami munka, de ha pillanatnyilag nincs is, hát majd nyitnak egyet, utóvégre mégiscsak maga alakította ezt a Kossuthot, Fábi bácsi, és maga vezette egy teljes éven át, mégse mehet most a kapások közé, pedig én oda megyek, jelentettem ki, odahaza a feleségem is összeszidott, teljesen megbolondultál, mondta, hát csakugyan nem lenne könnyebb bent ülni nyáron hűvösön, télen melegen, mint kint túrni azt a földet, de még ha a sajátodat túrnád! Megmondtam bent is, a feleségemnek is: sehova, csak a kapások közé. De nemsokára indult egy traktoristatanfolyam, kedvem szottyant hozzá, elvégeztem, kaptam is hamarosan egy Zadrugárt. Illetve ketten kaptunk egyet: én meg Juhász Anti. Ő lett a segédem. Azaz a „tanítványom”.

Ennek az embernek mindene megvolt ahhoz, hogy ember legyen, munkabíró volt, pontos volt, csendes volt, jó volt, annyira jó, hogy már bosszantóan jó. Mert semmi se tudta kihozni a sodrából. Akkor is csak nevetett, amikor egyszer úgy belevágta a fejét az aratógépbe, illetve a traktor erőleadó tengelyébe — mert ha egy percre megálltunk, Anti már fogta is az olajozót, bújt az aratógép alá — még kéveköttő aratógépeink voltak —, bújt a gép alá és kereste a szírzószemeket, hát egy ilyen alkalomkor úgy belevágta a fejét a vasba, hogy azt hittem, rögtön agyrázkódást kap, de csak egy tyúktojásnyi púp ugrott ki a feje búbján. Antit annyira megsajnáltam, a gépre meg annyira megharagudtam, hogy nem szántam volna ott a helyszínen a nagykalapáccsal diribdarabra törni, Anti ezen is csak nevetett, és még ő rázott engemet ga-

tyába, pedig kishíján ő zúzta szét a fejét. Hát ilyen ember volt az én „tanítványom”.

Azt a bizonyos katonai behívót velem együtt kapta meg. Még ezen is volt kedve tréfálkozni: „Oda se neki, Fábi bácsi, nem lesz egyedül, viszi a segédjét is. Majd én leszek a csicskása!”

Majdnem igaza lett. Rögtön másnap vagy harmadnap, ahogy megérkeztünk, kiszóltatták a sorból azokat, akik értenek a gépekhez, a gépkezeléshez. Jelentkeztünk. „Mi voltál otthon?” — mutat rám a nyalka, fiatal tiszt, akinek én az apja is lehettem volna. „Traktorista.” „És te?” — mutat Antira. „Ő volt a segédem” — válaszolok Anti helyett, mert ő, szegénykém, még annyit se tudott szerbül, mint én. „Odaállni! Itt is a segéded lesz!”

Egy földtúró gépet kaptunk. Életemben akkor láttam először ilyen masinát. Nagyon egyszerű volt a kezelése. Antinak az volt az első dolga, hogy kitapogassa rajta a zsírzószemeket. Nem is lett volna semmi baj, ha Anti nem szerette volna annyira a hasát. Koszttal el voltunk látva, komiszkenyér, gersli volt elég, néhány évre visszamenőleg nem volt itt így, mert akadtak közöttünk „továbbbszolgálatosok”, még a beszolgáltatás korából, akiket itt egyszerűen csak „búzásoknak” neveztek, ezek mesélték, volt itt komiszabb világ is, amikor hónapokon át káposztalevesen purgálták a társaságot, még az volt a szerencsénk, hogy az erdő mindig vet valamit embernek, vadnak: magvakat, fanyar gyümölcsöket. Egszóval az én „tanítványomnak” a hasa lett a veszte.

Mert megint fölsorakoztattak bennünket — naponta hányszor! —, és kihirdették: aki a gersli mellé húsockát is szeretne, lépjen ki! „Fábi bátyám, én kilépek!” „Maradj a helyeden, azt se tudod, mit akarnak!” Tudta. Már kiszagolta. Folyton ott ólálkodott a kazánok körül, látta, hogy az „elit brigád” mást kap a csajkájába, mint a közönséges halandók. Mást, más kazánból. Ezek voltak az aknászok, a helyrobbantók.

De mielőtt a „tanítványom” végzetes lépésére sor került volna, egy éjnek éjszakáján, egy vaksötét, holdvilágtalan éjszakán riadóztatták, fölriasztották az egész tábort. Az áramot már előzőleg kikapcsolhatták, mert nemhogy a barakkokban nem tudtuk fölgyújtani, a barakkok körül sem égtek a lámpák. Olyan sötét volt, hogy az ember csakugyan az orráig se látott. Minden irányból csak a sürgető, pattogó, nyers vezényszavak hallatszottak, meg az a leírhatatlan morajlás, amit míg élek, nem felejték el: a nyöszörgésnek, a kétségbeesésnek eddig soha nem hallott végzetszerű moraja,

amilyen az ítéletnap lesz talán, mert én akkor ott, azokban a percekben és órákban az utolsó ítélet félelmét éltem át, előzetesét az igazi eljövendőnek. Percek alatt fölsorakoztattak bennünket. Mintha hetek óta készülődtek volna erre a cécóra, csakugyan vak-sötét, szuroksötét volt, hiába tekingettem az ég felé, hiába kerestem egyetlen pislákoló csillagot. Körülöttünk az erdő is meg volt dermedve: mélyen aludt. Itt valami szörnyű dolog történhetett, vagy hamarosan valami szörnyűség fog bekövetkezni. Jó félóráig állhattunk fölsorakozva, szemem már megszokta a sötétséget, s noha az altisztek állandóan rohangáltak, s visszafojtott hangon ordítottak, a fülem a süket, dermedt csöndet is kezdte megszokni. És valamennyire megnyugtató az az egyetlen bizonyosság, aminek a nevét se találtam: az a derengő határvonal, amely a sötét eget a pokolsötét fák hegyétől, az erdőtől elválasztotta.

Aztán elindítottak bennünket, erőltetett menetben, hegynek föl-felé. Már maguk a vezénylő katonák se bírhatták tovább szusszal, amikor álljt kiáltottak. Valami erdei tisztásra értünk. Hogy az utolsó ítélet színhelyére, az hamarosan láthatóvá is vált. Egy ijesztően hosszú asztalon három viharlámpát gyújtottak: egyet az asztal közepén, kettőt a két szélén. Alighanem mindenkinek a szeme ezekre a lámpásokra szegeződött. A lámpások, illetve a hosszú asztal mögött le-föl, inkább idegesen, mint nyugodtan, tisztek járkáltak. Lassan az is kivehetővé vált, hogy az asztal le van terítve, s így egészen ünnepélyesnek hatott, komolynak, mondhatnám komornak. Mintha vörös posztóval lett volna leterítve. Anti a fülemhez hajolt: „No, Fábi bátyám, itt most valaki kegyetlenül rá fog baszni!”

Nehogy mindnyájan, gondoltam magamban. De ez valahogy az egész főlhajtás ellenére képtelenségnek tűnt. Mért büntetnének meg bennünket, amikor semmivel se szolgáltunk rá. És hát hivatalosan katonák vagyunk, nem rabok, persze lényegében nagyon is rabok voltunk. Igaz, többségünk fölött, a „háromhónaposokon” nem ítékeztek, de a „továbbszolgálatosok”, a „búzások” némelyike már három éve itt sínylődik szabályos bírósági ítélettel, közös kenyéren velünk. Ennél jóval egyszerűbb dolgok is kiismerhetetlenek voltak ott, nem olyanok, hogy mivégre vagyunk itt. Ez egyébként az én esetemben világos volt: mert járattam a számat gépállomás ügyben. Mások esetében nem volt ilyen világos. Az meg, hogy az én Anti „tanítványom” mért van itt, jó ideig végképp nem volt világos.

Legalább egy óra hosszát ácsorogtattak bennünket a három viharlámpával kivilágított, hosszú asztal előtt. Közben egy pissenés nem sok, annyi se hangzott el, még a tiszték részéről se. Kivéve a köhintéseket. Ezeket nem tilthatták meg. De még ezek a köhintések is olyanok voltak, mint az éjjeli őrjáratban: meg ne hallja valaki, az ellenség. Körülöttünk az erdő is hallgatott. Érdekes, vagy csak az emlékezetem őrzi így, még az éji madarak is mélyen hallgattak, talán megrettentek a szokatlan látványtól, a világító viharlámpáktól.

Nem tudom. Elég az hozzá, hogy évek múltán, odahaza a család ezt egészen másképp élte át. Nem szerettem előhozakodni vele, szerettem volna az egész históriát eltemetni magamban; végső soron a megaláztatásunkról volt ott szó, a megtaposásunkról, a megszégyenítésünkéről. Ilyen dolgokról az emberek nem szívesen beszélnek még azok előtt se, akik a legközelebb állnak hozzájuk. Engemet nem a félelem tartott vissza, hogy szabadulásom után ne mondjak el mindent azon melegeben a feleségemnek. Valami más. Talán a szégyen. Vagy valami mélységes megbántottság. Lassan azért, idővel mégis kikíváncozott belőlem, sötét, álmatlan éjszakákön, amikor meghallottam hogy az ágyában a feleségem is álmatlanul forgolódik. Vagy a családi asztal fölött, a harmadik pohár bor után. De idegenek, vadidegenek előtt, kocsmai társaságban, ma sem. Nem minden meghurcolt ember hordta ezt így magában, volt, aki kikiabálta, később még olyan is akadt, aki hősködött, kérkedett vele. Nekem ez mindig visszataszító volt. Mégis, mondom, évek múltával ki-kibukott belőlem egy-egy súlyos kődarab, de mindig csak az enyéim előtt. A feleségem némán, néma együttérzéssel hallgatta meg ezeket a történeteket, a gyerekek már úgy, hogy közben-közben ugrattak is, hecceltek, az unokák meg úgy vették az egészet, mint valami mesét, és legtöbbször jókat nevettek rajta.

Különösen ezen a végítélet-jeleneten. Sokat gondolkodtam rajta, mi ezen a nevetnivaló. Rájöttem: az, ahogy előadtam nekik a történetet. Hogy a végén már magam is összenevettem velük.

Mert ti, akik a poklokat nem jártátok meg, úgyse tudjátok meg soha, mi a pokoljárás. Még akkor se, ha olyan szavahihető ember mondja el nektek, mint a nagyapátok. Hogy inkább szeretek hallgatni azokról a dolgokról, ez a tapasztalásom is benne van.

Ott álltunk már jó egy órája fősorakoztatva a viharlámpásokkal kivilágított hosszú asztal előtt. Már kezdtünk megnyugodni:

nem lesz itt mégse semmi. Nem válthattunk egymással egy szót se, mégis mintha mindnyájan ezt éreztük volna. De akkor egy tiszt, sohase láttuk eddig, egy irattartóval a kezében a középső viharlámpa elé állt, mellette jobbról-balról fősorakoztak a többiek, komolyan és feszesen, mintha nyársat nyeltek volna, nekünk is „vigyázzt!” vezényeltek. No, most következék az ítélethirdetés. Valóban az következett. Az irattartós tiszt röviden, katonásan bejelentette: „Akinek a nevét szólítom, kilép!” S már olvasni is kezdte a neveket. Ez más volt, mint régen, diákkoromban, a polgáriiban, feleltetéskor, ha nem készültem. Ez olyan volt, mintha egy nagy adag, azonnal ható hashajtót adtak volna be. A gyomromba állt a félelem. Több mint kétezren raboskodtunk ott, mert minek is szépíteni a dolgot: rabok voltunk... szóval több mint kétezren raboskodtunk ott, volt tehát hova lecsapnia a „bombának”, mégis minden név elhangzása után úgy éreztem: a következő az enyém lesz. Kivétel nélkül mindenki így érezte. Volt alkalmunk később erről szót váltani. Így mindig az a rövid szünet volt a leghosszabb, amit a tiszt a két név fölolvása között tartott. Azok a hatásszünetek, vagy minek is nevezném.

Huszonegy személyt szólított ki a tiszt. Rögtön utána a lámpákat eloltották, s amilyen gyorsan csak lehetett, elvezényeltek bennünket az erdei tisztásról. Futólépésben vonultunk a barakkokig, könnyű volt, mert dombról lefelé, már pirkadt, és pittyegni kezdtek az erdő madarai. De azért még maradt egy jó órácska alvásra. Nem tudom, le tudta-e hunyni valaki is a szemét. A barakkban olyan csend volt, hogy az emberek szuszogása se hallatszott. Mindenki magában emésztgette a történeteket.

Nem is tudom, hogy mondjam: én azt az óra hosszát, a lefekvéstől az ébresztőig — átkönyörögtem. Hogy legyen irgalmas az Úr ahhoz a huszonegy társunkhoz, akiket kiszóltottak. Mi lett velük? Sokáig semmit se tudtunk. Nem tudtunk meg róluk semmit. A kiszóltás után elvezették őket, de hogy hova, mi végett, nem mondta meg senki. Kérdezősködni se mertünk. Nem illett ott kérdezősködni. Attól fogva attól rettegtünk, meg ne ismétlődjön az „éjféli riadó”.

Hanem vagy két hét elteltével egynéhány kiszóltott cimborája levelet kapott. Itthon vagyunk, jól érezzük magunkat, titeket is mielőbb hazavárunk! Hát ez meg micsoda? Akiket akkor azon a szörnyű éjszakán kiszóltottak, azért szólítottak ki, hogy hazatranszporálják őket? Úgy látszik, azért. Mindnyájan megkönnyeb-

bültünk. Igen, mert az egyik részletesen megírta, hogy a tisztásról lekísérték őket a városba, és ott mindegyikük megkapta a vonatjegyet haza. De ha eleve ez volt a szándékuk, mért köllött ezt így csinálni? Éjfélkor, viharlámpákkal, mintha a kiszemelteket nem haza, hanem egyenesen a másvilágra küldték volna?! Mért köllött? Mert mégse vetek bennünket emberszámba.

No, de azért, mikor tisztázódott a dolog, némelyek nagyon megvidámodtak, már olyasmit is kezdtek emlegetni, hogy mikor lesz újabb éjféli riadó. Nekem nem lett tőle ilyen jó kedvem, éppenséggel még jobban elkeseredtem. Ha mi olyanok kezében vagyunk, akik azt csinálnak velünk, amit akarnak, akkor nagyon elszomorító a helyzetünk. A többség is így fogta föl. Ha az volt a céljuk, hogy ránk ijesszenek a kísértetek éjszakáján, elérték céljukat.

De hogy még jobban magamba húzódjak, mint csiga a házába, annak a legfőbb oka a „tanítványom” elvesztése volt. Mert Juhász Anti, aki Krisztus Urunk után a föld legártatlanabb teremtménye volt, de a hasát nagyon szerette, egy szép napon jelentkezett az aknászokhoz. Harmadnapra rá fölrobbant. Annyit nem lehetett összekaparni a százhusz kilós emberből, ami megtöltött volna egy gyufásskatulyát. Szóval nem maradt belőle semmi. Mintha nem mellette, hanem magában robbant volna a dinamit. Értesítették a hozzátartozóit, hogy kötelességteljesítés közben hősi halált halt, és hazaküldték a dózniját, mert csak ennyi maradt az egész Antiból. (Már nem a barakkok melletti temetőben hantolták el a halottakat, mint évekkel ezelőtt, a „búzások” korában. Ha valaki meghalt, a tetemét tisztességesen hazaszállították. Antinak a dózniját küldték haza.)

Ha a saját gyerekem lett volna, akkor se sirattam volna meg jobban, pedig haragudtam rá, úgy sirattam. Mert az a darab mócsing, a bendője csábította a sziklarobbantók közé. Megmondták, veszélyes munka, de mindenki megkapja a veszélyességi pótlékot. Azoknak külön kazánban főznek. Elvette az eszemet a fájdalom. Ilyen ember, aki csak jóra volt képes, hogy lehetett ennyire haspárti? Ennyire pákosztos? Arra képtelen volt, hogy lopott volna magának akár csak egy szem körtét is, de ha azt mondták neki, hogy fusson föl annak a hegynek a csúcsára egy csajka gersliért, gondolkodás nélkül megtette, megtette a százhusz kilójával! De ugyanez a Juhász Anti, a világ legnagyobb haspártija, ha észrevette, hogy annak a szerencsétlen társának valami oknál fogva már csak fél adag jutott, vagy még annyi se, ez a bélpoklos Ju-

hász Anti, mert isten bizony az volt, bélpoklos, adott a sajátjából. Ilyen volt. Nem volt semmi érzéke ahhoz, hogy valakinek ártson. Mégis a telhetetlensége vitte a halálba.

Nagyon egyszerű lett volna ezt így elkönyvelni. Csakhogy Anti a Jahorinán halt meg, ahová nem a saját bűnéért került, hanem az én vétkemért. Egy öreg „búzás” ezt szépen megmondta nekem: „Téged azért küldtek ide, mert fertőzött vagy, a segédedet meg azért, mert úgy gondolták, hogy őt is megfertőzted. Ez csak világos, nem?”

El költetett fogadnom az öreg igazát. Alighanem így lehetett. Mert mi más vétke lehetett volna Juhász Antinak, ha nem az, hogy odaadó segédem volt a traktoron, „tanítványom”.

Még csak a fele időt töltöttem le, de a hátralevő másfél hónap alatt annyira megszerettem a Jahorinát, a fenyveserdőt, mintha ott születtem volna. Ugyanez a Jahorina, ugyanezek a fenyvesek Anti tragédiája előtt teljesen hidegen hagytak, idegenek voltak számomra. Attól kezdve minden megváltozott, nem mondhatom azt, hogy körülöttem, mert körülöttem minden maradt a régi, hanem bennem. Elvesztettem a társamat, teljesen magamra maradtam. Nem volt kedvem közeledni senkihez. Ha békén hagytak bennünket, fogtam magam, és elballagtam a fenyves szélére, nézegettem a fákat, gyönyörű szálfaedő volt az, tulajdonképpen akkor néztem meg először úgy istenigazából egy erdőt. Legalább harmincméteres szálfák voltak, mind egyenes, mint a nyíl, és mind fölfelé törekedett, de a legszebb mégis az volt, amikor föltámadt a szél, s ezek a fenyőóriások zúgtak, zúgni kezdtek úgy, hogy közben alig mozdult meg egy águk. Hát, azzal az erdőzúgással nem tudtam betelni. Nekem a mai napig is a legszebb muzsika. Ahogy a szél átzúg a sűrű tűleveleken. Ha kerestek, ha nem voltam a barakkban, a barakk előtt, azonnal tudták, hol vagyok: az Eres — mert ott csak így tudtak szólítani —, az Eres elment hallgatni az erdőt.

El is határoztam, hogy ha hazakerülök, fenyőket, ilyen jahorinai fenyőket ültetek a tanyám elé.

Ötszáz darab fenyőmagoncot hoztam haza, egy teli hátizsákkal. Kicsi, félsukkos csemeték voltak, indulás előtt két nappal megkérdeztem a parancsnokunkat, szedhetek-e az erdőszélen, nagyon megkedveltem ezeket a fenyőket. Azt hitte, hogy a szálfákra gondolok, és elnevette magát: „szedjed csak, ha haza bírod őket vinni.” Megmagyaráztam neki, hogy nekem csak a csemetékre volna

szükségem, a kis magoncokra, otthon majd elültetem és fölnevelem őket.

Hazafelé a vonatban már gondolkodni kezdtem: mit kezdek én evvel az ötszáz magonccal, hova rakom őket, untig elegendő lett volna tíz szál, honnan egyszerre bennem ez a kapzsiság? Mind-egy, ha már fölszedtem őket, nem szórom el.

November hatodikán értem haza. A vasútállomásról egyenesen kimentem a tanyára. Úgy gondoltam, ráérek holnap is jelentkezni, hogy megérkeztem, „leszolgáltam” a három hónapot. A tanya előtt még aznap elültettem kilenc kis fenyőt. Másnap bent a faluban csodálkozva látom, hogy a Nagyutca valahogy másmilyen, mint amilyenek három hónappal ezelőtt itthagytam: kopár, világos, hiányzik belőle valami. Hát a fák. Kiszedték őket. De már meg is ásták a gödröket az ültetendő kisleányoknak.

No, gondoltam magamban, mégiscsak jó, hogy nem dobtam ki a vonatablakon azokat a magoncokat; bemegyek az elnökhöz, és fölajánlom a falunak a fenyőcsemetéimet. Nem is lenne csúnya végig a Nagyutcán két sor szép fenyő. Még szerencsém is volt, mert az elnököt a helyén találtam, leültetett, kikérdezett, nagyon barátságos volt, de nem is volt nekünk egymással soha semmi bajunk. Mondom aztán neki, látom, Sándor új fákat raktak le a Nagyutcára, mintha csak megéreztem volna, ötszáz fenyőmagoncot hoztam haza a Jahorináról, fölajánlom a falu javára. Látszott rajta, hogy megörült neki, meg is köszönte rögtön, hozzam be a fenyőket, mondta, majd intézkedik. A fenyőcsemetéket még aznap beszállítottam. Másnap hívat az elnök. Látom, elég savanyú az arca, hímöl-hámol, szép magától, Fábi bácsi, hogy gondolt a falujára, de hát ezek a csemeték nem valók arra, hogy kiültessék őket, néhány évig nevelni kéne őket faiskolában, és csak aztán. Hallgatom, nézek rá, látom rajta, nem az az igazi ok, hogy a magoncok kicsik, valami másról lehet itt szó, „nézd, Sándor” — mondom neki, de a szavamba vágott: „Fábi bácsi, én magának megmondom a valót. Ne adja tovább senkinek, ezt csak magának mondom, hogy tudja. Még akkor este, a vezetőség összejövetelén előadtam a fenyőügyet. Volt, akinek tetszett, nekem, meg még néhányunknak, de akadt olyan is, neveket most nem akarok említeni, akinek nem tetszett. Nem a fenyő, hanem aki adja. Végül ezek lettek többségben, nekünk akik kisebbségben maradtunk, fejlet kellett hajtánunk.”

Ez abban a pillanatban jobban fájt, mint az, hogy három hó-

napra „bevonultattak”. Sándornak megköszöntem az irántam való bizalmát, és a fenyőmagoncokat kivittem vissza a tanyára. Leraktam őket. Nevelek én magamnak egy igazi fenyőerdőt. De nem lett az erdőből semmi. A rákövetkező év olyan aszályos volt, hogy még a kutak is kiszáradtak. A laponon hosszúkás sírkutakat ástunk, mint egykor a bolgárkertészek, de az se segített. A jószágoknak nem jutott elegendő ivóvíz, nemhogy a fenyőcskékre. Még ami a tanya előtt volt, abból is kiszáradt három. De hatot fölneveltem, szerethették a helyet, gyorsan nőttek, túlnőtték már a tanya magasságát és úgy zúgott már az a hat fenyő, mintha valószínűségi erdő lett volna.

Hideg, szeles novemberi éjszakákon, mielőtt nyugovóra tértünk volna, rám terítettem a nagykabátot, és azzal az ürüggyel, hogy az istállóban megnézem az állatokat, kiálltam a tanya sarkára fenyőzúgást hallgatni. Félórát ott tudtam magamat felejteni a fenyők alatt, sokszor a feleségem már nem győzött várni, kijött, hogy mi van velem, hol vagyok. Menj csak be, szóltam rá, rögtön megyek én is, beviszek még néhány kéve szarát az istállóba, mert úgy veszem észre, jön a hó.

Most már csak ez a két szál maradt a hatból, ezek is valahogy tönkremennek, előregedtek, idő előtt megöregedtek, pedig még a fele magasságot se érték el, mint a jahorinai testvéreik, talán mégse szeretik annyira ezt a talajt, talán fertőzött ez a talaj, vagy valami ismeretlen féreg rágja a fák gyökerét, elég az hozzá, hogy már csak a fülem őrzi, az emlékezetem, a zúgásukat, azt a komor, fönéséges hangversenyt, amit csak mélyen zúgó fenyves tud fölpanaszolni.